

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2265>

Number: 24 , p. 211-235, Spring 2014

İNGİLTERE PARLAMENTO TUTANAKLARINDA 1876 BULGAR İSYANI*

BULGARIAN REVOLT OF 1876 IN THE UK PARLIAMENTARY RECORDS

Yrd. Doç. Dr. Yahya BAĞÇECİ

Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Özet

1876 yılının Mayıs ayında Rusya'nın teşvik ve tahrikiyle bir kısım Bulgarlar ayaklandılar. İsyanı çıkartanların amacı Bulgarları Osmanlı Devleti'nden ayırmaktı. İsyancılar ilk iş olarak Türk ve Müslümanlara saldırmaya ve onları türlü eziyetlerle katletmeye başladılar. Bölgede yeterli miktarda askerin bulunmaması ve Babıâli tarafından hemen gerekli tedbirlerin alınmaması sebebiyle, Müslüman halk kendilerini savunabilmek için gönüllü birlikler oluşturdular. Büyük kitlelerin desteğini alamayan isyan, askeri birliklerin bölgeye gönderilmesi ile bastırılabilirdi. Aslında küçük bir ayaklanma olarak kabul edilebilecek bu isyan hareketi, bir süre sonra İngiltere'de Türkler aleyhine açılan büyük bir kampanyanın malzemesi haline getirildi. Bu kampanya ilk olarak Haziran ayının sonlarında Liberal yayın organlarının başında gelen Daily News gazetesinin, Bulgarların çocuk, kadın ayırt edilmeden Türkler tarafından katledildiklerini iddia eden bir haber yayınlamasıyla başladı. Bunu, Türklerin ağır suçlarla itham edildiği başka haberler takip etti. Arkasından Liberal Parti, konuyu İngiltere Parlamentosu'na taşıdı. Ağustos ortasına kadar süren dönemde, Liberal Parti, gazetelerde yer alan Türkler aleyhindeki her iddiayı Parlamento gündemine getirdi ve Disraeli Hükümeti'ni katliam iddialarına duyarsız kalmakla suçladı. Başbakan Benjamin Disraeli ise, hayali katliam iddialarını resmi bilgilerle yalanladı. Ancak

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

ajitasyon kampanyası büyüyerek devam etti ve bir süre sonra kampanyanın başına Liberal Parti eski başkanı William Ewart Gladstone geçti. Gladstone'un hedefinde ise, Türk yanlısı politikalar izlemekle suçladığı Başbakan Disraeli'yi düşürmek ve yeniden iktidara gelmek vardı.

Anahtar Kelimeler: 1876 Bulgar isyanı, Daily News, William Ewart Gladstone, Benjamin Disraeli, İngiltere Parlamentosu.

Abstract

In May 1876, some Bulgarians revolted by the incitement of Russia. Purpose of the rebels was to separate Bulgarians from the Ottoman Empire. They first began to attack Turks and Muslims and slaughter them by all kinds of tortures. Because there was not sufficient soldiers in the region and because the Sublime Porte did not take the necessary measures immediately, the Muslim community formed voluntary troops in order to defend themselves. Failing to get the support of large masses, the rebellion was suppressed by a dispatch of military troops to the region. This uprising, which could actually be described as a small riot, was soon rendered a pretext for a big campaign started against Turks. This campaign began firstly by the publication of a news report in the Daily News, the leading Liberal media organ, which claimed that Bulgarians including women and children were being slaughtered by Turks. This was followed by other reports that accused Turks of grave crimes. The matter was then taken by the Liberal Party to the UK Parliament. The Liberal Party brought to the parliamentary agenda all kinds of allegations made by newspapers against Turks and accused the Disraeli Government of remaining insensitive to the allegations of massacre. The Prime Minister Benjamin Disraeli, on the other hand, denied the allegations by sharing official information. The agitation campaign, however, continued increasingly and the former leader of the Liberal Party, William Ewart Gladstone, became the head of the campaign. Gladstone's aim was to come to the power again by taking down the President Disraeli, who he accused of following pro-Turkish policies.

Key Words: Bulgarian Revolt of 1876, Daily News, William Ewart Gladstone, Benjamin Disraeli, British Parliament.

Giriş

Bu çalışmada, 1876 yılı Haziran ayında İngiltere kamuoyunun gündemine getirilen "Türklerin Bulgarlara katliam yaptıkları" iddiası ele alınmıştır. Amacımız, liberal basın tarafından kamuoyuna duyurulan ve Liberal Parti tarafından da iç politika malzemesi haline getirilen bu iddianın gerçeklerle ne kadar örtüştüğünü, İngiltere Başbakanı Benjamin Disraeli'nin Parlamento'da konu ile ilgili olarak yaptığı açıklamalar çerçevesinde değerlendirmektir. Bu amaçla çalışmamızda Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası'na ait kayıtlarından istifade edilmiştir.

1876 Bulgar isyanına geçmeden önce, Osmanlı Devleti hâkimiyetine giren Bulgarların durumları hakkında kısaca bilgi verelim. Bulgaristan, Osmanlı Devleti'ne bir eyalet olarak katıldı. Bulgar ismiyle tanınan Slavlaşmış halka dinlerini ve ananelerini özgürce yaşama hakları verildi. Bulgarlar, din ve mezhep işleri bakımından Fener Patrikhanesi'ne bağlandılar.¹

Zamanla bütün mühim dini makamları rüşvetle ele geçiren büyük Rum papazlar, ahaliden her vasıta ile para sızdırmaktan başka bir şey düşünmemeye başladılar.² Ayrıca Rum patrikleri ve piskoposları, muhtelif etnik unsurlardan meydana gelen Osmanlı Hıristiyan-Ortodoks tebaasını, özellikle de Bulgar Ortodoks halkını Rumlaştırma gayreti içerisine girdiler. Bulgarlar üzerindeki etki öylesine yoğunlaştı ki, Bulgar milli varlığı bir müddet sonra ortadan kalkma noktasına geldi.³

Rumların ağır manevi ve iktisadi baskıları altında benlikleri kaybolan Bulgarlara ilk milli iman kıvılcımını veren Paisi adında bir Bulgar keşişi oldu. Paisi, Rumların ve Sırpaların küçümseyici tavırları karşısında, milletinin asaletini ispat etmek için Bulgarların tarihini yazmaya karar verdi. 1762 yılında tamamladığı ve "Slav-Bulgar Halkının, Çarlarının ve Azizlerinin Tarihi" ismini verdiği kitabında Paisi, Bulgarların mazideki şanlı günlerini anlattı. Kitabının giriş kısmında milletine şöyle hitap etti: "Ey Bulgar, ecdadını öğren, dilini tanı... Ben bütün Bulgarlara bizim milletimizin dahi şanlı bir millet olduğunu göstermek için bu tarihi yazmak zahmetine girdim... Öyle Bulgarlar tanıyorum ki şaşkınlıkları içinde kendi soylarını unutacak kadar ileri gidiyorlar ve bunu bilmiyorlar. Bilakis Yunanca okuma yazma öğreniyorlar; hatta kendilerini Bulgar saymaktan utanıyorlar. Ey akılsız millet, Bulgar adını taşımaktan neden utanç duyuyorsun; neden öz dilinde düşünmek ve okumak istemiyorsun?... Bulgar, gaflete düşme, dilini ve neslini öğren, onları takdir ve tazim et!... Paisi'nin kitabı, Bulgar halkı arasında süratle yayılarak derin bir heyecan uyandırdı.⁴

Paisi'den sonra Sofroni adında başka bir rahibin de milli şuurun uyanmasında büyük rolü oldu. Paisi, Bulgarlara şanlı mazilerini anlatmıştı. Sofroni ise onlara, hâlihazırdaki sefaletlerini tasvir etti.⁵

¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (Islahat Fermanı Devri 1861-1876)*, C. VII, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1988, s. 84. Bulgar Kilisesi'nin Rum Patrikhanesi'nden ayrılması 1870 yılında gerçekleşecektir. Ali Kemal Balkanlı, *Şarkî Rumeli ve Buradaki Türkler*, Elhan Kitabevi, Ankara 1986, s. 187.

² Halil İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi (Doktora Tezinin 50. Yılı 1942-1992)*, Eren Yay., İstanbul 1992, s. 19.

³ M. Hüdayi Şentürk, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1992, s. 49.

⁴ David Harris, *Britain and the Bulgarian Horrors of 1876*, The University Of Chicago Press, Chicago – Illinois 1939, s. 2; İnalçık, a.g.e., s. 20; Şentürk, a.g.e., s. 52-53.

⁵ İnalçık, a.g.e., s. 21.

Jorge Venelin adında aslen Rus olan bir filolog da, "Eski ve Yeni Bulgarlar ve Rusya ile Siyasi ve Dini Münasebetleri" isimli kitabıyla Bulgar milli kalkınmasına hizmet etti. Birinci cildi 1829'da yayınlanan bu kitap, özellikle Rusya'nın Bulgarlar üzerine dikkat nazarını çekmek gibi önemli bir etki meydana getirdi.⁶

Bu ilk uyanış tezahürleri, yeni Bulgar eğitim ve edebiyatının kuruluşu ile beraber kuvvetli bir cereyan halini aldı. XIX. yüzyıla gelinceye kadar Bulgar eğitimi yalnız din esasına dayanıyordu.⁷ Yüzyılın ilk yarısında bu durum değişmeye başladı. İlk modern Bulgar okulu 1835 yılında Gabrova'da açıldı. Bu tarihten sonra, bir taraftan Zıştovi gibi büyük şehirlerde önceden kurulmuş olan Yunan okulları Bulgarlaşırken, diğer taraftan da Gabrova okulu örnek tutularak Bulgaristan'ın her tarafında yeni okullar açılmaya başladı. Bulgar diline özellikle önem verilen bu okulların sayısı 1845'te 53'ü buldu.⁸ Söz konusu okullara misyoner örgütlerden⁹, Panislavist komitelerden ve Bulgar halkının kendisinden önemli yardımlar yapıldı.¹⁰

Kültürel boyuttaki bu gelişmeler, Balkan kavimlerinin hamisi rolünü üstlenen Rusya'nın teşvik ve yardımları ile ihtilalci bir karakter kazanmağa yüz tuttu. 1849-1850 yıllarında Vidin'de çıkan isyan hareketi bastırılabilirdi; ancak Rusya'nın himayesine dayanan Bulgar milliyetçileri, Eflak-Buğdan ve Sırbistan beylerinden de yardım görerek 1856, 1867, 1868 ve 1875 yıllarında yine isyan teşebbüslerinde bulundular.¹¹ Son isyan hareketi ise 1876'da yaşandı.¹²

1. 1876 Bulgar İsyanı

Başarısızlıkla sonuçlanan 1875 isyanından¹³ sonra önde gelen 12 ihtilalci komiteci, Romanya'nın Yergöğü kasabasında bir araya gelerek bir başka isyan hareketini gerçekleştirmeye karar verdiler.¹⁴ Yeni isyanın planları Georgi Benkovski adlı bir komitecinin yönetiminde hazırlandı.¹⁵ Yapılan plana göre; Edirne, Filibe, Tatar-Pazarcık, Karlova, İhtiman, İzladı ve Sofya şehir ve kasabalarına bağlı tüm köyler yakılacaktı. Her iki toplumun karışık olarak yaşadıkları bölgelerde Türkler katledilecek, evleri yakılacak ve malları yağma edilecekti. Ayrıca bu isyana direnen

⁶ İnalçık, a.g.e., s. 21; Karal, a.g.e., s. 87.

⁷ Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri (1878-2008)*, Bilge Yay., Ankara 2009, s. 35.

⁸ İnalçık, a.g.e., s. 22-23.

⁹ Protestan misyonerlerin Bulgar milliyetçiliğine etkileri için bkz. Ömer Turan, "Amerikan Protestan Misyonerlerin Bulgar Milliyetçiliğine Katkıları", *Avrasya'da Misyonerlik*, ASAM Yay., Ankara 2002, s. 101-118.

¹⁰ Şimşir, a.g.e., s. 35.

¹¹ Bulgarlar XIX. yüzyılın ilk yarısında da zemin ve zamanı müsait buldukça devlete karşı isyan bayrağı kaldırmaktan geri durmadılar. Ancak bu isyanlar umumiyetle mahalli ve zayıf teşebbüsler olarak kaldılar. İnalçık, a.g.e., s. 25-26.

¹² Şentürk, a.g.e., s. 86-87.

¹³ Kötü planlanıp yönetilen ve Bulgarlardan da hiç destek gelmeyen 1875 yılındaki Stara Zagora isyanı başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*, Çev: İhsan Durdu, Haşim Koç, Gülçin Koç, Küre Yay., İstanbul 2009, s. 376.

¹⁴ Ömer Turan, *The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)*, TTK Yay., Ankara 1998, s. 47.

¹⁵ Jelavich, a.g.e., s. 377.

Bulgarların kendilerine katılmaları da zorla sağlanacaktı.¹⁶ Görüldüğü gibi Bulgar ayaklanması, esas itibarıyla Müslümanlara karşı girişilmiş bir kıyım hareketi idi.¹⁷

Komite liderleri, Mayıs ortasına kadar isyanı başlatmak istemeseler de, planlarının Osmanlı Devleti tarafından anlaşılması ihtimaline karşı tarihi öne aldılar.¹⁸ İsyanın merkezi olarak Otlukköy (Panagyurişte) ve Avratalan (Koprivštitsa) mevkileri seçildi.¹⁹ Otlukköy'ün meydanında toplanan heyecanlı halk kalabalığı, devrimci türküler söyleyerek Benkovski'nin ateşli konuşmalarını dinledi. Ardından kendi halindeki Türklerden ele geçirebildiklerini öldürmek için dağıldılar.²⁰ Bu şekilde isyan 2 Mayıs'ta²¹ sivil Müslümanların katledilmesi ile başladı.²²

Otlukköy ve Pazarcık havalisinde bulunan Bulgar köyleri halkı, Türk evlerini yakmaya ve Türkleri türlü eziyetlerle katletmeye başladılar.²³ İsyan kısa zamanda Filibe'nin bütün köylerine yayıldı.²⁴ İsyanın yayılması için Bulgar komiteleriyle beraber Rus ve Sırp ajanları da büyük çaba gösterdiler.²⁵ Ayaklanma başladığında bölgede isyanı bastırarak Osmanlı askeri mevcut değildi.²⁶ Filibe Mutasarrıfı Aziz Paşa, gelişmekte olan isyana karşı kullanılmak için asker talep etti.²⁷ Ancak ikili oynayan Rus Elçisi İgnatief'in meselenin büyütülmemesi yolundaki tavsiyesine uyan Sadrazam Mahmut Nedim Paşa, olaylara müdahale etmede gecikti. Babiâli'nin bu

¹⁶ Bilal N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri II*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1970, s. XCIV; Turan, a.g.e., s. 47; Taha Niyazi Karaca, "1876 Bulgar Ayaklanmasının Avrupa Kamuoyuna Takdiminde William Ewart Gladstone ve Edwin Pears", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu (11-13 Mayıs 2005)*, Eskişehir 2005, s. 374.

¹⁷ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, Osmanlı Müslümanlarına Karşı Yürütülen Ulus Olarak Temizleme İşlemi 1821-1922, Çev: Bilge Umar, İnkılâp Yay., İstanbul 1998, s. 60.

¹⁸ Jelavich, a.g.e., s. 377.

¹⁹ Karal, a.g.e., s. 98. Bu bölgede ayaklanma hazırlıklarının gelişmesinde Filibe'deki Rus Viskonsolosu Nayden Gerov'un da büyük rolü oldu. Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirat-ı Hakikat I*, Haz: İ. Miroğlu, M. Derin, M. Halacoğlu, Ö. Akdaş, Tercüman Yay., İstanbul 1979, s. 125-126. Nayden Gerov, ayaklanma merkezlerinden Avratalan köyünde doğdu. Rusya'da okudu ve oranın vatandaşlığına geçti. 1857 yılında ise, doğduğu bölgeye, Filibe'ye Viskonsolos olarak atandı. Şimşir, a.g.e., s. XCI.

²⁰ McCarthy, a.g.e., s. 60.

²¹ Eski takvime göre Nisan'ın 20'sine (1292) denk geldiği için Bulgarlar tarafından Nisan 1876 isyanı olarak adlandırılmaktadır. İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 4, Türkiye Yay., İstanbul 1972, s. 251; M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar I*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2007, s. 89.

²² Jelavich, a.g.e., s. 377.

²³ Asi Bulgarlar, öç alma eylemlerine girişilmesini tahrik etmek ve dünya kamuoyuna Müslümanları barbar olarak göstermek amacıyla, özellikle Müslüman kadınları hedef alarak pek zalimce eylemler yaptılar. McCarthy, a.g.e., s. 61.

²⁴ Karal, a.g.e., s. 98.

²⁵ Danişmend, a.g.e., s. 252.

²⁶ McCarthy, a.g.e., s. 60; Karaca, a.g.m., s. 374.

²⁷ Bilal Şimşir'in değerlendirmesine göre, Slav asıllı ve bir Rus hayranı olan Aziz Paşa, ayaklanma hazırlığını İstanbul'a zamanında haber vermemiştir. Şimşir, a.g.e., s. XCVI, CXVII.

durumu isyancılara cesaret verdi. Telgraf tellerini keserek, köprüleri yıkarak ve çevre köyleri ateşe vererek isyana devam ettiler. Bir süre sonra da Sofya taraflarında isyan başladı.²⁸ İsyancılar bin kadar köylü Müslüman'ı katlettiler.²⁹

İsyanın büyümesi ve bölgede yeterli miktarda düzenli askerin bulunmaması sebebiyle sivillerden milis kuvvetleri oluşturmak zorunda kalındı.³⁰ Başbozuk denen düzensiz (düzenli ordu mensubu olmayan) birliklerin içinde, çoğu Çerkez³¹ olmak üzere yerli Müslümanlar vardı.³² Bu milis birlikler, İstanbul'dan askerler gelinceye kadar isyancılara karşı koydular.³³ Akabinde Hükümet tarafından gönderilen 18.000 kişilik bir kuvvet ile başbozuklar birlikte hareket ederek şiddetli bir direnişten sonra isyanı bastırmaya muvaffak oldular.³⁴

2. Katliam İddialarının İngiltere Gündemine Gelmesi

İstanbul'da görev yapan "R. R." adlı bir muhabir tarafından gönderilen ve Pall Mall Gazette'nin 16 Haziran 1876 tarihli sayısında yayınlanan bir mektup, Mayıs ayında meydana gelen Bulgar olayları hakkında İngiliz gazetelerinde görülen ilk haberdi. Söz konusu mektupta, "Bulgaristan'da meydana gelen bir ayaklanmanın Türkler tarafından vahşi bir şekilde bastırıldığı" iddiası yer aldı.³⁵ Fakat İngiliz kamuoyunun ve özellikle Liberal Parti'nin bu konuda ilgisini çeken ilk yazı, Daily News gazetesinin 23 Haziran'da yayınladığı bir mektup oldu³⁶

16 Haziran'da İstanbul'dan gönderilen söz konusu mektubun sahibi, Daily News gazetesinin muhabiri olarak tanınan Edwin Pears'dı.³⁷ Aslında İstanbul'da genç bir avukat olarak çalışmaya başlayan Pears, bir süre sonra Türk ve Ortadoğu meseleleri

²⁸ Karal, a.g.e., s. 98.

²⁹ Danişmend, a.g.e., s. 252; Richard Millman, "The Bulgarian Massacres Reconsidered", *Slavonic and East European Review*, Vol. 58, No. 2, April 1980, s. 222.

³⁰ McCarthy, a.g.e., s. 60; Karaca, a.g.m., s. 374.

³¹ Rusların Kafkasları ele geçirmesinden sonra, anayurtlarını terk etmeye mecbur bırakılan bu halkın çoğunluğu Osmanlı'ya göç etti. 100.000 ila 250.000 kişilik göçmen grubu Bulgaristan'a yerleştirildi. Bulgarlarla bu topluluğu bütünleştirmek ise kolay değildi. Gerçekten de Çerkezler iyi karşılanmadılar ve çok kötü şartlarda yaşamak zorunda kaldılar. Jelavich, a.g.e., s. 378.

³² McCarthy, a.g.e., s. 60;

³³ Karaca, a.g.m., s. 374.

³⁴ Karal, a.g.e., s. 98. İsmail Hami Danişmend'in verdiği bilgiye göre, 2 Mayıs'ta başlayıp 9 Haziran'da bastırılan isyan tam 39 gün sürdü. Danişmend, a.g.e., s. 252.

³⁵ G. Carslake Thompson, *Public Opinion and Lord Beaconsfield, 1875-1880*, Vol. I, Macmillan & Co., London 1886, s. 310.

³⁶ William Ewart Gladstone, *Bulgarian Horrors and the Question of the East*, William Clowes and Sons, London 1876, s. 13; Thompson, a.g.e., s. 310. Gladstone, Daily News gazetesinin bu konudaki yayınlarını şu şekilde değerlendirmiştir: "Serbest gazeteciliğin insanlığa, özgürlüğe ve adalete sürekli olarak yaptığı çok sayıda hizmete büyük bir saygı duyuyorum. Bu ülkede ve hatta belki dünyada basın duayeni olan Times'ın veya Daily Telegraph'ın ve diğer büyük yayın organlarının bu konuyla ilgili performansını küçümsemiyorum. Ama bildiğim kadarıyla, bu hususta Daily News gazetesinin yaptığı hizmet en büyüğü ve en muhteşemidir. Bu tek organın cesareti, kararlılığı ve yeteneği olmasaydı, beki de şu anda bile bu olaylardan habersiz olabilirdik." Gladstone, a.g.e., s. 13.

³⁷ Edwin Pears, *Forty Years in Constantinople the Recollections of Edwin Pears 1873-1915*, Third Edition, Herbert Jenkins Limited, London 1916, s. 16.

konusunda yazılar kaleme almaya başladı.³⁸ Kendi ifadesiyle İstanbul'a iyice yerleştikten sonra İngiltere'de Türk meseleleriyle ilgili söz sahibi olması gerektiğini hissetti ve önceden tanıştığı Daily News gazetesinin editörü Frank Hill'e Türkiye'deki siyasi durum hakkında bir mektup yazdı. Mektubunda Pears, Daily News gazetesine düzenli haber sağlama taahhüdünde bulunamayacak kadar meşgul biri olduğunu ancak önemli gördüğü olaylar hakkında yazılar gönderebileceğini ifade etmişti. Pears'ın bu mektubuna hiç cevap gelmedi; ancak siyasi konularda yaptığı değerlendirmeler Daily News'te "kendi muhabirimizden" dipnotuyla yayınlandı. Bu tarihten itibaren II. Meşrutiyet'e kadar geçen süreçte Edwin Pears'ın gönderdiği yazılar Daily News'te sıkça yayınlanmaya devam etti.³⁹

Edwin Pears, İstanbul'a yerleştikten birkaç ay sonra Robert Kolej'in Müdürü Dr. George Washburn ve Müdür Yardımcısı Dr. Albert Long⁴⁰ ile tanıştı.⁴¹ Aslında Edwin Pears, Bulgar olayları ile ilgili olarak Daily News gazetesine gönderdiği 16 Haziran tarihli mektupta verdiği bilgilerin çoğunu da bu iki Amerikalı misyonerden almıştı. Dr. Washburn bu konuda hazırlanmış olduğu uzunca bir raporu öncelikle İngiliz Büyükelçisi Henry Elliot'a sunmuştu.⁴² Henry Elliot'tan bekledikleri ilgi ve desteği göremeyen Dr. Washburn ve Dr. Long, bir de İngiliz Başkonsolosu Philip Francis ile görüştiler. Amerikalı misyonerlere destek veren Francis, bu konuda elde ettikleri bilgileri Times ve Daily News gazetelerinin muhabirlerine göndermelerini kendilerine tavsiye etti.⁴³ Bunun üzerine Dr. Washburn ve Dr. Long, hazırladıkları raporun birer kopyasını Times gazetesinin özel muhabiri Galenga ile Daily News gazetesinin muhabiri olarak çalışan Pears'a verdiler. Galenga da, Pears da, söz konusu rapora dayanarak yazdıkları mektupları 16 Haziran'da gazetelerine gönderdiler. Times gazetesi, Galenga'nın gönderdiği yazıyı hemen yayınlamadı. Ancak Daily News gazetesi, 23 Haziran'daki sayısında Pears'ın mektubuna yer verdi.⁴⁴ İngiliz kamuoyunun Türkler aleyhine dönmesine neden olacak gelişmeler de bu şekilde başlamış oldu.

³⁸ Robert William Seton-Watson, *Disraeli, Gladstone and the Eastern Question*, Macmillan & Co. Ltd, 1935, s. 52.

³⁹ Pears, a.g.e., s. 12.

⁴⁰ Dr. Long, 1858 yılında Dr. Riggs adında bir başka Amerikalı misyonerle birlikte İncil'i Bulgarca'ya tercüme etti. Edwin Pears, *Turkey and Its People*, Methuen & Co. Ltd. London 1911, s. 208.

⁴¹ Edwin Pears'a göre, ikisi de çok yüksek vasıflı, dürüst ve açık fikirli insanlardı. Pears, *Forty Years in...*, s. 13.

⁴² Pears, a.g.e., s. 16. Henry Elliot (1818-1907), 1867-1877 yılları arasında İstanbul'da görev yapmıştır. Elliot'un büyükelçiliği döneminde yaşanan siyasi olaylara bakışı için bkz. Mithat Aydın, "Sir Henry G. Henry Elliot'in (1867-1877) Dönemindeki Bazı Büyük Siyasi Olaylara Bakışı", *OTAM*, No. 18, s. 21-49.

⁴³ Harris, a.g.e., s. 42.

⁴⁴ Pears, a.g.e., s. 16. Gladstone, Pears'ı ve bu faaliyetlerini şu şekilde değerlendirmiştir: "Sanırım şurası anlaşılmalıdır ki, bu savaşı, ki gerçekten de bir savaştır, cesaret, zeka ve vicdanla veren kişi, İstanbul'da oturan ve Daily News gazetesinin Bulgaristan'la ilgili muhabiri olan Pears'tır. Gladstone, a.g.e., s. 13.

Pears'ın söz konusu mektubu şöyle başlıyordu: “Geçen ay İstanbul'da, Bulgaristan'daki korkunç katliamlarla ilgili dehşet verici söylentiler dolaşmaya başladı. Yerel gazeteler içişlerinden aldıkları bilgilere dair gizemli ipuçları verdiler; ama belli ki gerçekleri derinlemesine açıklamamaları konusunda uyarılmışlardı. Bu nedenle sadece söylentilerden ve kulağıma gelenlerden bahsetmek istemedim. Ama şu anda bu iddialar giderek kesinlik ve tutarlılık kazanıyor ve Hersek ve Bosna'da işlenen zulümleri ikinci plana atan katliamlar ifşa ediliyor. Bu katliamlar sadece Türklerle sınırlı değil. Ama Hükümetin kendi görevlilerini bu katliamları yapmaktan alıkoyamamış olması veya alıkoymaya isteksizlik göstermiş olması, ibreyi Türk tarafına doğru kaydırıyor.”⁴⁵

3. Liberal Parti'nin İddiaları Parlamento Gündemine Taşması

Liberal yaygın organlarının başında gelen Daily News gazetesinin muhabiri Edwin Pears'ın 16 Haziran'da İstanbul'dan gönderdiği mektup, "Bulgaristan'da Müslüman Vahşeti" (Muslim Atrocities in Bulgaria) başlığı ile yayınlandı. Söz konusu yazıda, yaşlı, kadın ve çocuk ayırt edilmeden katliam yapıldığı söylenen yaklaşık 100 köyden 37'sinin adı verildi ve buralarda kızların canlı canlı yakıldığından ve okullardaki çocukların bile katledildiğinden bahsedildi. Ayrıca adı verilen kasabalardan birinde çoğu kadın ve çocuk olmak üzere 1.500 kişinin katledildiği ve toplamda 18.000 ila 30.000 Bulgar'ın öldürüldüğü ileri sürüldü.⁴⁶

Bulgarlara katliam yapıldığına dair iddiaların Daily News gazetesinde yer alması üzerine, Liberal Parti milletvekilleri konuyu hemen İngiltere Parlamentosu'nun gündemine taşıdılar. Avam Kamarası'nın 26 Haziran'daki oturumunda Liberal Parti milletvekillerinden William Edward Forster, konuyla ilgili Hükümete sorular yöneltti. Forster'a cevap vermek üzere söz alan Başbakan Benjamin Disraeli, Daily News'te yer alan iddiaları doğrulayan hiçbir bilginin ellerinde mevcut olmadığını ifade etti.⁴⁷

Aynı gün Lordlar Kamarası'nda söz alan Argyll Dükü, Daily News'teki haberden bahisle, söz konusu iddialarla ilgili olarak Hükümet tarafından bir araştırma yapıp yapılmadığını veya yapıp yapılmayacağını sordu. Hükümet adına bu soruya cevap veren Dışişleri Bakanı Lord Derby⁴⁸, sağduyulu bir yaklaşımla, gazetecilerin kendilerine bu kadar uzaktan gelen haberleri doğrulayamayacaklarını belirtti. Kendisinin aldığı bilgilerin ise söz konusu iddiaları kesinlikle doğrulamadığını söyleyen Lord Derby, bu konuda resmi bilgiler gelmeden bu haberlere inanma konusunda acele edilmemesi gerektiğini ifade etti. Ayrıca, bazı durumlarda isyancıların, bazı durumlarda ise Türk birliklerinin bazı aşırılıklara kaçmış olabileceğini, ama bahsedilen eylemlerin dehşeti ölçüsünde herhangi bir resmi bir bilgi

⁴⁵ Harris, a.g.e., s. 42; Januarius Aloysius MacGahan, *The Turkish Atrocities In Bulgaria, Letters of the Special Commissioner of the "Daily News", With an Introduction & Mr. Schuyler's Preliminary Report*, Bradbury, Agnew & Co., London 1876, s. IV.

⁴⁶ Hansard Commons (HC.), Debate (Deb.) 26 June 1876, Vol. 230, cc. 424-426; HC., Deb. 17 July 1876, Vol. 230, cc. 1486-1495.

⁴⁷ HC., Deb. 26 June 1876, Vol. 230, cc. 424-426; Gladstone, a.g.e., s. 13.

⁴⁸ Derby Kontu Edward Henry Stanley.

almadığını dile getiren Lord Derby, bu konudaki iddialara mesafeli yaklaşılması gerektiğine dair şu örneği verdi: “Dokuz yıl önce Girit'teki başkaldırı sırasında bize gündün güne ve haftadan haftaya iletilen olağanüstü ve sansasyonel haberleri çok iyi hatırlıyorum. O zamanlar bunların doğruluğu konusunda bazı şüphelerimi ifade etme cesareti göstermiştim. Gerçekten de o raporların onda dokuzunun yalan çıktığını söyleyebilirim.”⁴⁹

Liberal Parti milletvekillerinin söz konusu gazete haberi ile ilgili olarak Parlamento'da sorular sormaya başlamaları üzerine Dışişleri Bakanı Lord Derby, 28 Temmuz'da Büyükelçi Henry Elliot'a telgraf çekerek söz konusu iddiaların doğruluk derecesi hakkında bilgi istedi. Henry Elliot ise, hem söz konusu iddialar hakkında bilgi toplamaya çalıştı, hem de katliam olaylarının çoğunun atfedildiği Çerkezlerin ve başıbozukların kullanılması konusunda Babîâlî'ye uyarı ve kınamada bulundu.⁵⁰

Bu arada Daily News gazetesi, Edwin Pears'a, Başbakan Disraeli'nin Avam Kamarası'ndaki sözlerini aktaran ve kendisinden Bulgar olayları hakkında daha fazla açıklama isteyen bir telgraf gönderdi. Edwin Pears ise, bir kez daha Dr. Long ve Dr. Washburn'le görüştü ve hem bu görüşmede kendisine anlatılanlara ve hem de eline geçen bazı yazışma tercümelerine dayanarak Daily News'e ikinci ve daha uzun bir mektup gönderdi. Pears ilk mektubunda, tahrip edildiğini ve sakinlerinin de ya işkence gördüğünü veya öldürüldüğünü iddia ettiği otuz yedi köyün adlarını vermişti. 30 Haziran'da yazdığı ikinci mektubunda ise, yıkılan köylerin sayısını 60 olarak ve öldürülen kişi sayısını da 12.000 olarak tahmin ettiğini yazdı.⁵¹

Daily News, Pears'ın yeni iddialar içeren ikinci mektubunu 8 Temmuz'da yayınladı.⁵² Özellikle haber içerisinde yer alan 40 kadar Bulgar kızının tecavüze uğradıktan sonra samanlar içinde canlı canlı yakıldıkları iddiası kamuoyunda büyük tepkiye neden oldu.⁵³ Aynı gün Times gazetesi, Tarabya'daki özel muhabirinden Bulgar olayları ile ilgili bir mektup aldı. Söz konusu mektupta, 1.000 kadar Bulgar kızının Filibe'de ve başka yerlerde herkese açık bir şekilde köle olarak satıldıkları ve 10.000 kadar Bulgar'ın hapishanelerde işkenceden geçtiği gibi korkunç iddialar yer alıyordu. Yine Daily News gazetesinin 10 Temmuz'daki sayısında, Bulgaristan'da Hıristiyanların iki gün boyunca korkunç bir katliamdan geçirildikleri ve 10.000'den fazla kişinin öldüğü iddiasına yer verildi. Bu haberlerde özellikle altı çizilen iddia şuydu ki, Türk Devleti asker olarak tanımlanamayacak olan ve başıbozuk diye

⁴⁹ Hansard Lords (HL.), Deb. 26 June 1876, Vol. 230, cc. 385-388.

⁵⁰ HC., Deb. 17 July 1876, Vol. 230 cc. 1486-1495.

⁵¹ Pears, a.g.e., s. 17.

⁵² Thompson, a.g.e., s. 310; Gladstone, a.g.e., s. 14.

⁵³ HC., Deb. 17 July 1876, Vol. 230, cc. 1486-1495.

adlandırılan kendi görevlilerinin bu katliamları işlemesini önlemeye muktedir olamamış veya buna isteksizlik göstermişti.⁵⁴

Söz konusu gazete haberleri Liberal Parti'yi tekrar harekete geçirdi. Liberal Parti milletvekili Edward William Forster, Avam Kamarası'nın 10 Temmuz'daki oturumunda, Hükümetin elinde söz konusu gazete haberlerini doğrulayan herhangi bir belge ya da bilgi olup olmadığını sordu. Bu soruya Başbakan Disraeli, konu ile ilgili olarak yapılan araştırmanın sonucu hakkında henüz hiçbir bilgi almadıkları ve zaten bu kadar kısa bir sürede bir sonuca ulaşılmamasının da imkânsız olduğu cevabını verdi. Bununla birlikte, Hükümet ile Büyükelçi Henry Elliot ve sorunların çıktığı yerlerdeki konsololar arasında bazı yazışmaların yapıldığını belirten Disraeli, konuyla ilgili olarak aldıkları tüm bilgileri birkaç gün içerisinde masaya koyacaklarını söyledi.⁵⁵

Bu cevaptan tatmin olmayan Liberal Parti üyesi Anthony John Mundella, Beşik Koyu'nda bir İngiliz filosu ve İstanbul'da da bir İngiliz diplomatı bulunduğu bahsederek Hükümetin bu meseleler hakkında bilgisi olmamasını eleştirdi.⁵⁶ Nitekim bazı gazetelerin ayrıntılı olarak katliam iddialarına yer vermesine karşılık, Hükümetin, elinde bunları destekleyecek herhangi bir bilgisinin olmadığını söylemesi, Liberal Parti tarafından Hükümeti sıkıştırmak için önemli bir koz olarak kullanıldı.

Mundella'nın eleştirisine karşılık yeniden söz alan Disraeli ise, edindikleri tüm bilgileri yakında masaya koyacakları sözünü tekrarladı ve ellerine daha fazla bilgi geçtiğinde korkunç katliamlarla ilgili haberlerin hemen hemen hiçbir kanıtının olmadığını görüleceğine dair ümitli olduğunu ifade etti. Ayrıca başkaldırı savaşlarında her zaman katliamların olabileceğini⁵⁷, bu savaşların düzenli birliklerin değil, silahlanan halk gruplarının gerçekleştirdiği savaşlar olduğunu belirten Disraeli, gazetede çıkan haberlerin abartılı olabileceği ile ilgili olarak şunları söyledi: "Bulgaristan'da katliamlar yapıldığından şüphem yok. Ama kızların köle olarak satıldığından veya 10.000'den fazla insanın hapse atıldığından şüphe ediyorum. Hatta hapisanelerde bu kadar çok insanı alacak yer olduğundan veya işkenceye nadiren başvurduklarını düşündüğüm ve suçlu olarak algıladıkları kişilerle bağlantılarını genellikle daha hızlı bir şekilde sonlandıran Doğulu bir halk arasında bu ölçekte işkence uygulandığından şüphe ediyorum..."⁵⁸

Avam Kamarası'nda yapılan söz konusu tartışmaların ardından harekete geçen Lord Derby, 13 Temmuz'da Henry Elliot'a yeni bir mesaj gönderdi. Mesajında, Daily

⁵⁴ Thompson, a.g.e., s. 310-311; HC., Deb. 10 July 1876, Vol. 230 cc. 1180-1186; HC., Deb. 17 July 1876, Vol. 230, cc. 1486-1495.

⁵⁵ HC., Deb. 10 July 1876, Vol. 230, cc. 1180-1186.

⁵⁶ HC., Deb. 10 July 1876, Vol. 230, cc. 1180-1186.

⁵⁷ İlginçtir Disraeli, bu sözüne örnek olarak eski bir İngiliz sömürgesi olan Jamaika'yı gösterdi ve orada yaşananların herkesin korkuyla hatırladığı bir ayaklanma ve panik sahnesi olduğunu söyledi.

⁵⁸ HC., Deb. 10 July 1876, Vol. 230, cc. 1180-1186. Edwin Pears, Disraeli'nin bu sözlerinden bahisle, kendisinin durumu hiç ciddiye almadığı eleştirisinde bulundu. Pears, a.g.e., s. 16.

News ve Times gazetesinde yayınlanan yeni iddiaları zikreden Derby, bunlara ne kadar güvenilebileceğinin bildirilmesini istedi.⁵⁹

Aynı tarihte Daily News gazetesinde, yine Bulgarlara yapıldığı iddia edilen katliamlara dair bir haber daha yayınlandı. Habere göre, Bulgaristan'ın Tatar-Pazarcık bölgesinde başıbozuklar, aldıkları her yenilginin bir intikamı olarak katledilmiş kadınların ve çocukların başlarıyla dolu arabalarla geçit töreni yapıyorlardı. Ayrıca genç kadınların, Tatarlar ve Türkler tarafından köylerde açıkça satılan ticaret malı haline getirildiklerinden bahsediliyordu. Bu haber üzerine Lord Derby, bir kez daha Elliot'la iletişime geçerek, kendisinden bu haberde yer alan iddiaların doğruluğu konusunda ilgili konsoloslardan bilgi almasını ve mümkün olduğunca çabuk bir şekilde cevap göndermesini istedi.⁶⁰

Aldığı talimatlar doğrultusunda harekete geçen Henry Elliot, iddialar hakkında özellikle bölgeye yakın olan konsoloslar vasıtasıyla bilgi toplamaya çalıştı. Elliot, ilk olarak 6 Temmuz'da bir mektup gönderdi. Söz konusu mektup ancak Temmuz'un 14'ünde Hükümetin eline ulaştı. Edirne'deki İngiliz Konsolos Yardımcısı Dupuis'in verdiği bilgilere dayanan mektupta, Bulgaristan'daki ayaklanmayı bastırma faaliyetlerinin aşırı, ancak kaçınılmaz olduğu değerlendirildi. Söz konusu mektupta, gazetelerde yer alan iddiaların doğru olup olmadıkları ile ilgili olarak şöyle deniliyordu: "...Aynı derecede kesin olan birşey de şu ki, neredeyse sadece Rus ve Bulgar kaynaklarından gelen bazı bilgiler o kadar aşırı bir şekilde abartılı ki, güvenilirlikleri bulunmuyor. Kahredici bazı zulüm haberleri o kadar ayrıntılı bir şekilde bildirildi ki, bunların gerçekliğinden şüphe etmek neredeyse imkânsızdı. Ama sonra bunların tamamen sahte olduğu ortaya çıktı. ...Bulgarların ileri gelenlerinden birisiyle, Bulgar çocukların satılması konusunda görüştüm. Bunu kendisinin de duyduğunu ama bu hususta hiçbir kesin delile rastlamadığını söyledi. Çok sayıda yetim çocuk, hem Türk, hem de Rum aileler tarafından alınmış. Ama kendisi bunu temelde bir hayır olarak görüyor..."⁶¹

Bu mektubun gönderildiği sıralarda, 4 senedir Edirne'de konsolos yardımcısı olarak görev yapan M. Dupuis, iddialarla ilgili bilgi toplaması için bölgeye gönderildi.⁶² Aynı gün Henry Elliot, Yunan bir Bakan ile yaptığı görüşmeyi içeren bir mektup daha gönderdi. Mektuba göre Yunan Bakan, Filibe'deki konsolosundan aldığı bilgiye dayanarak, oradaki kamu güvenliği durumunda önemli bir iyileşmenin olduğundan ve Müslümanların silahsızlandırıldıklarından bahsetmişti. Henry Elliot'ın,

⁵⁹ HC., Deb. 17 July 1876, Vol. 230, cc. 1486-1495.

⁶⁰ HC., Deb. 17 July 1876, Vol. 230, cc. 1486-1495.

⁶¹ HC., Deb. 17 July 1876, Vol. 230, cc. 1486-1495.

⁶² HC., Deb. 17 July 1876, Vol. 230, cc. 1486-1495. Dupuis, Edirne'ye 7 Ağustos'ta döndü. Millman, a.g.m., s. 225.

Bulgaristan'da köle olarak satılan çocuklardan bilgi alıp almadığını sorması üzerine ise Bakan, kendisine böyle bir bilgi gelmediğini ifade etmişti.⁶³

Henry Elliot'ın gönderdiği diğer bir telgraf ise 14 Temmuz tarihli idi. Elliot'ın söz konusu telgrafında verdiği bilgiler, meselenin nasıl başladığını çok açık bir şekilde ortaya koyuyordu. Söz konusu telgrafında Elliot, ayaklanmanın elebaşlarının iki toplum arasında öfke yaratmak için bir taraftan Müslümanları katletmeye, diğer taraftan da Bulgar köylerini yakmaya başladıklarını, amaçlarına da ulaştıklarını yazdı. Çoğunlukla fazla güvenilemeyecek çevrelerden gelen toplu katliam haberlerini doğrulayamadığını ifade eden Elliot, gazete haberlerinin abartılı olduğuna dair şu bilgiyi verdi: "...Bir Bulgar, yayınlanan haberlerin aşırı derecede abartıldığı konusunda beni temin etti ve düzenli birliklerin eylemleri konusunda yapacak hiçbir şikâyeti olmadığını açıkça söyledi. Fakat başka kaynaklar, düzenli birliklerin bazen aşırı suç eylemlerine bulaştığını söylüyor. Bulgar çocuklarının satıldığı kesindir, fakat bu olayların düzenli bir ticaret halini aldığı yönünde hiçbir kanıt rastlamadım."⁶⁴

Görüldüğü gibi bu bilgiler gazete haberlerini doğrulamıyordu. Osmanlı Devleti de, Londra Büyükelçisi Musurus Paşa'ya gönderdiği 17 Temmuz tarihli telgraf ile katliam iddialarını yalanladı ve Dışişleri Bakanı Derby'den "katliam ve yağmalar konusunda söylenenleri büyük bir ihtiyatla kabul etmesini" istedi.⁶⁵

Aynı tarihte Başbakan Disraeli, Avam kamarasında yaptığı uzun bir konuşma ile Bulgar olayları hakkında İngiliz Büyükelçisi Henry Elliot'la yapılan yazışmaları ve bu konuda elde edilen tüm bilgileri Parlamento'ya ve kamuoyuna açıkladı. Disraeli'nin verdiği bilgiler aslında o zamana kadar gazetelerde yer alan haberlerin ne kadar abartılara dayandığını da ortaya koydu.⁶⁶

Disraeli'nin verdiği bilgilere göre Bulgar isyanının çıkmasından itibaren yaşanan gelişmeler şu şekilde idi: 4 Mayıs'ta Henry Elliot, Filibe yakınlarındaki Otlukköy'de bir isyan meydana geldiğini yazdı. Elliot yazısında ayrıca, isyanın liderlerinin Sırlar ve devrim komitecilerinden oluştuğunun kesin olduğunu, bu komitecilerin Bulgarlar arasında aktif olarak faaliyette bulduklarını ve ayrıca önemli miktarda silah ve mühimmatın da temin edildiğini bildirdi. İsyanın çıktığı bölgeye en yakın yerde bulunan Dupuis ise, bu hareketin örgütleyicilerinin, Hersek'teki gibi, Müslüman olsun Hıristiyan olsun kendilerine katılmayı reddeden herkese katliam politikası uyguladıklarını haber verdi. Arkasından Filibe'deki Avusturya fahri konsolosu, isyancıların beş köyü yaktığını bildirdi. 9 Mayıs'ta İngiltere'nin Rusçuk Konsolosu Reade, Avratalan yakınındaki bir Çerkez köyünün yakıldığını ve Çerkezlerin intikamlarını almasının kesin olduğunu yazdı. 12 Mayıs'ta Dupuis, isyancıların Bellova adlı köyü yakması sırasında köyün küçük yaştaki Türk koruyucusuna korkunç işkencelerin yapıldığını ve bu şahsın isyancılar tarafından

⁶³ HC., Deb. 17 July 1876, Vol. 230, cc. 1486-1495.

⁶⁴ HC., Deb. 17 July 1876, Vol. 230, cc. 1486-1495.

⁶⁵ Şimşir, a.g.e., s. CXXVII.

⁶⁶ HC., Deb. 17 July 1876, Vol. 230, cc. 1486-1495.

paramparça edildiğini haber verdi. Ayrıca yerel otoritelerin ve Türk Beylerinin başıbozukları ve başka gönüllüleri asker olarak kaydetmeye başladığını ve Yunan konsolostan duyduğu kadarıyla, Filibe'deki Yunanlıların Türk korumalarıyla birleşerek düzeni sağlamak ve isyancıların herhangi bir girişimini püskürtmek için organize olduğunu bildirdi.⁶⁷

Disraeli yaptığı konuşmada, katliam iddialarının atfedildiği Çerkezlerin durumu ve rolü üzerinde de özellikle durdu. Zira İngiliz basını, Çerkezleri Türk Hükümetinin düzensiz birlikleri olarak göstermişlerdi. Disraeli, bu insanların uzun süredir huzur içinde yaşadıklarını, kendilerine vahşilik veya rahatsız edicilik atfedilmediğini ve hatta haklarında hiçbir şikâyet olmadığını belirtti. Bununla birlikte cesur ve silahlı bir güç olan Çerkezlerin, doğal olarak köyleri yakıldığında ve çiftlikleri yıkıldığında meseleyi kendi yöntemleriyle çözmeye girişip intikam almaya çalışmalarının bir sürpriz olmaması gerektiğini ifade etti.⁶⁸

Disraeli, Büyükelçi Henry Elliot ve diğer konsoloslar ile yapılan tüm yazışmaları Parlamento'yla paylaşarak, Liberal Parti'nin o zamana kadar Hükümete yönelttiği en önemli eleştiri olan, yaşanan olaylardan zamanında haber alınmadığı ve Osmanlı Devleti nezdinde hemen müdahalede bulunulmadığı iddialarına cevap vermiş oldu. Ayrıca Disraeli'nin verdiği bilgiler, olayları başlatıp katliam hareketine ilk girişenlerin, komitecilerin teşviki ve tahriki ile harekete geçen Bulgarlar olduğunu da kesin olarak ortaya koydu. Ancak Disraeli'nin yaptığı bu açıklamalar, Liberal Parti'yi ve özellikle de Gladstone'u tatmin etmedi.

Disraeli'nin Parlamento'da yaptığı konuşmanın hemen ardından, Henry Elliot, 3 senedir İstanbul Büyükelçiliği'nde ikinci sekreter olarak görev yapan Walter Baring'i katliam iddialarını araştırıp daha net bilgiler elde etmek üzere bölgeye gönderdi.⁶⁹ Bu arada Daily News gazetesi de, iddialar hakkında kendi adına bir araştırma başlatmaya karar verdi. Gazetenin bölgeye gönderdiği isim, New York Herald gazetesi için de muhabirlik görevinde bulunan Januarius Aloysius MacGahan⁷⁰ adlı Amerikalı gazeteci

⁶⁷ HC., Deb. 17 July 1876, Vol. 230, cc. 1486-1495.

⁶⁸ HC., Deb. 17 July 1876, Vol. 230, cc. 1486-1495. McCarthy, çok eskiden beri tanıdıkları ve nefret ettikleri Ruslar ile Bulgarların, Çerkezlerin gözüne, birbirinden pek az farklı görünmüş olabileceği değerlendirmesinde bulunmaktadır. McCarthy, a.g.e., s. 61.

⁶⁹ Avam Kamarası'nın 27 Haziran tarihli oturumunda Liberal Parti milletvekillerinden Evelyn Ashley'in bir sorusu üzerine söz alan Dışişleri Müsteşarı Robert Bourke, iddiaları araştırmak için İstanbul'dan bir görevlinin gönderilmesinin uygun görüldüğünü söyledi. HC., Deb. 27 July 1876, Vol. 230, cc. 1961-1962. 19 Temmuz'da ayaklanma bölgesine gönderilen Baring, 22 Ağustos'ta İstanbul'a döndü. Millman, a.g.m., s. 226.

⁷⁰ MacGahan, 32 yaşında bir gazeteci idi. 1872-1873 yıllarında Rusya'da bulunmuş ve Haziran 1876'da Türkiye'ye gönderilmişti. Şimşir, a.g.e., s. CXXV.

oldu. MacGahan 23 Temmuz'da Filibe'ye vardı ve olaylar hakkında bilgi toplamaya başladı. Ayrıca kendisine Amerikalı General-Konsolos Eugene Schuyler de eşlik etti.⁷¹

4. İki Siyasetçi Karşı Karşıya

Gazetelerde çıkan iddialar, muhalefette bulunan Liberal Parti ve özellikle de Parti'nin eski başkanı olan William Ewart Gladstone'a, Hükümetin politikalarını eleştirmek ve Başbakan Disraeli'yi kamuoyu nazarında zor bir duruma sokmak için çok iyi bir fırsat vermiş oldu. Bu şekilde Bulgar olayları, iki eski siyasetçiyi karşı karşıya getirdi; William Ewart Gladstone ve Benjamin Disraeli.⁷²

Gerek Disraeli ve gerekse Gladstone oldukça tecrübeli ve yetenekli siyasetçilerdi. Ancak aralarında, iki devlet adamı arasında olması normal kabul edilenden daha fazla husumet vardı.⁷³ Bu iki politikacının arasındaki rekabet ise eskiye dayanıyordu.

Benjamin Disraeli, 1858'de Derby Hükümetine girmiş ve 1868'de Derby'nin istifası üzerine başbakan olmuştu. Ancak birkaç ay sonra yapılan seçimlerde Liberaller başa geçti. Bundan böyle İngiliz politika yaşamı, iki büyük rakibin, Disraeli ve Gladstone'un çekişme alanına dönüştü. 1874 seçimleri sonucunda ise Disraeli, Muhafazakâr Parti'nin başında yeniden iktidara geldi.⁷⁴

Gladstone'a gelince, 1868-1874 yılları arasında Liberal Parti'nin başında başbakanlık yaptı.⁷⁵ İktidarı Muhafazakâr Parti Lideri Disraeli'ye kaptırdıktan bir süre sonra Liberal Parti liderliğini de bıraktı. Ancak Avam Kamarası'ndaki sandalyesini boş bırakmadı. Her fırsatta Disraeli Hükümetinin politikalarını eleştirmeye devam etti.⁷⁶

Bu dönemde iktidarda bulunan Disraeli Hükümeti, geleneksel Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasına sağdıktı. Ancak Gladstone, Osmanlı Devleti'ne karşı çok daha farklı bir politik bakışa sahipti. O Osmanlı Devleti'ndeki Hıristiyan azınlıklara özerklik verilmesi taraftarıydı.⁷⁷ Gladstone'un Osmanlı Devleti'ne ve Hıristiyan azınlıklara karşı tavrını şu sözleri özetliyordu: "Biz

⁷¹ MacGahan, a.g.e., s. VI.

⁷² Seton-Watson bu iki rakibi şu şekilde karşılaştırmıştır: "...Disraeli, kadim ırkının (kendisi Yahudi kökenlidir) Doğulu hayal gücüne ve yeteneklerine sahipti. İmparatorluk tuzaklarıyla etkileyici şekilde süslenmiş bencil bir programa ilgi çekmek için Kraliçesini ve aristokratik takipçilerini nasıl etkileyeceğini biliyordu. ...Anne babası İskoçya'dan Liverpool ve Eton'a yerleşen, yüksek kilise eğitimi ile Kalvenizm'i benimseyen Gladstone ise, diyalektiği ve son derece etkileyici konuşmalarıyla İngiliz Protestanlarını ve orta sınıf zihniyetini garip bir şekilde cezbedi." Seton-Watson, a.g.e, s. 561-562.

⁷³ Disraeli, Gladstone'un davranışının Bulgar katliamlarından daha kötü olduğu değerlendirilmesinde bulunacaktır. Howard Martin, *Britain in the 19th Century*, Nelson Thornes, 1996, s. 295.

⁷⁴ Hüner Tuncer, *Doğu Sorunu ve Büyük Güçler (1853-1878) Osmanlı'nın Kader Yılları*, Ümit Yay., Ankara 2003, s. 119.

⁷⁵ Gladstone'un siyasi kariyeri hakkında bkz. Richard Mashed, *The Right Honourable William Ewart Gladstone, M. P., A Political Review*, Saunders Outley and Co., London 1865.

⁷⁶ Taha Niyazi Karaca, *Büyük Oyun, İngiltere Başbakanı Gladstone'un Osmanlı'yı Yıkma Planı*, Timaş Yay., İstanbul 2011, s. 149.

⁷⁷ J. P. Parry, *Democracy and Religion: Gladstone and the Liberal Party 1867-1875*, Cambridge University Press, 1989, s. 121.

Türkiye'nin dostu değiliz ve Rusya'nın da dostu değiliz... Başından beri desteklediğimiz dava, (Osmanlı Devleti'ne bağlı) halkların davası olmuştur.⁷⁸

Gladstone her ne kadar parti liderliğinden istifa etmiş olsa da, siyasetten kopmamıştı. 1874 seçim yenilgisinden sonra muhalefette olan Gladstone, dışişlerini ve imparatorluk işlerini Disraeli Hükümetine yönelik saldırılarının merkezine oturttu.⁷⁹ 1876 yılındaki Bulgar olayları ise, Gladstone'un kariyerinde bir dönüm noktası oldu.⁸⁰ Gerçekten de beklediği fırsatın ortaya çıkmasıyla Gladstone, Bulgar ayaklanmasını politik bir ajitasyona dönüştürerek yeniden iktidara gelmeyi hedefledi.⁸¹

Aslında Gladstone, bu mesele ilk defa gündeme geldiği zaman bir süre geri planda durmayı tercih etti.⁸² Ancak Temmuz ayının sonlarından itibaren söz konusu iddialara destek vermeye ve Başbakanın bu konudaki tutum ve sözlerini eleştirmeye başladı. Gladstone, Parlamento'da ilk defa 31 Temmuz'da yaptığı uzun bir konuşmada Bulgar iddialarına değindi ve Osmanlı Devleti'ni sert bir şekilde eleştirdi. Gladstone'a göre, Kırım Savaşı'nın sonucunda Osmanlı Devleti'ne manevi bir müdahale hakkı kazanılmıştı ve bu müdahale, Osmanlı Hükümeti'nin kötülüklerini düzeltme ve tüm tebaasına sosyal ve dini özgürlük verme konusunda dünya önünde verdiği sözlerin tutulup tutulmadığı genel meselesine yönelikti.⁸³

Gladstone Avam Kamarası'nda yaptığı söz konusu konuşmada, Türk Hükümeti'nin iktidarsızlığından bahisle sorunlu bölgeler için etkili islah veya güvenlik tedbirlerinin ancak yerel yönetim yoluyla sağlanabileceğini iddia etti ve bu amacın Osmanlı'nın "bölgesel bütünlüğüne" uygun olarak sağlanabileceğini ümit ettiğini söyledi. Kendisinden sonra söz alan Disraeli ise, O'nun bu sözüne atıfta bulunarak, Gladstone'un statükonun yeniden kurulmasını tavsiye ettiğini ifade etti. Bunun üzerine Gladstone, masanın diğer tarafından "statüko değil, bölgesel bütünlük" sözleriyle müdahalede bulundu. Disraeli ise bölgesel bütünlüğün statükoyla eşanlamlı olduğu cevabını verdi.⁸⁴ Gladstone'a göre statüko, Bosna'daki, Hersek'teki ve Bulgaristan'daki Türk idari otoritesinin sürdürülmesi anlamına geliyordu. Bölgesel bütünlüğün yabancı devletleri dışarıda bıraktığını, statükonun ise ülkenin sakinlerini dışarıda bıraktığını ileri süren Gladstone, statükonun devamı hakkındaki kanaatini şu şekilde açıklıyordu: "...(statüko) havalı vaatleriyle, sahipsiz reformlarıyla, ateşli tutkularıyla, günlük berbat ve iflah olmaz kötü yönetimiyle herşeyi ne yazık ki Türk'e

⁷⁸ Seton-Watson, a.g.e, s. 501.

⁷⁹ Graham Goodlad, *British Foreign and Imperial Policy 1865-1919*, Routledge, London 1999, s. 17.

⁸⁰ Parry, a.g.e., s. 432.

⁸¹ Karaca, a.g.e., s. 150.

⁸² Gladstone bu durumu şöyle açıklamaktadır: "Ben kendi adıma, Avam Kamarasında ve başka yerlerde, iç izlenimlerim ne olursa olsun, önümde net ve resmi kanıtlar bulunana kadar bu katliamlar hakkında kesin bir beyanda bulunmayı reddettim." Gladstone, a.g.e., s. 18.

⁸³ HC., Deb. 31 July 1876, Vol. 231, cc. 126-225.

⁸⁴ HC., Deb. 31 July 1876, Vol. 231, cc. 126-225; Gladstone, a.g.e, s. 28.

birakır." Bu sebeple Gladstone, statükonun yeniden kurulmasına çalışan Disraeli Hükümeti'ni sert bir şekilde suçluyordu.⁸⁵

Disraeli ise, statüko ilkesini kabul etmeden Osmanlı'nın bölgesel bütünlüğünü sürdürmenin zor olduğunu savunuyordu. Disraeli'ye göre Osmanlı'daki statüko, artık kullanılmayan kadim bir toplum düzeni veya siyasi bir düzen değildi. Yalnızca 20 yıl önce en şiddetli bir şekilde test edilmiş ve bu maddi mücadelelerin ve manevi hususların sonuçları resmi anlaşmalarda ifade edilmişti. Bu nedenle statüko umursamazca veya saygısızca bakılacak bir durum veya koşul değildi.⁸⁶

Gladstone yaptığı konuşmada, Türklerin vaatlerinin tamamen değersiz, İngiliz Büyükelçisinin etkisinin ise faydasız olduğu yolunda iddialarda da bulundu. Buna karşılık Disraeli, bu tür olayların tekrarlanmasını önlemek için çok büyük çabalar harcadığını ve İngiltere'nin müdahalesinin de çok büyük faydalar sağladığını ileri sürdü. Disraeli ayrıca, 40 kızın yakılmasıyla ilgili iddia hakkında Baring'den gelen bilgiyi naklederek, kendisinin yaptığı araştırma sonucunda bu hikâyenin hiçbir temeli olmadığını ve haberin tamamen uydurma olduğunu ortaya çıkardığını ifade etti ve Gladstone'u, hayali katliamlara maruz kalanlara sempati eksikliği nedeniyle kendisine sıkça saldırmakla suçladı.⁸⁷

Söz konusu oturumda Gladstone, İngiltere konsolosunun katliamlarla ilgili gönderdiği bir yazıdan da bahsetti ve Hükümetin bu konudaki tavrını eleştirdi. Bu eleştiriye karşılık, söz konusu yazı hakkında Disraeli şu değerlendirmede bulundu: "...Bir konsolos başıbozukların son derece vahşi şeyler yaptığını duyuyor ve bu zalimlerin sıkça gittiği bir kahvehaneye birini gönderiyor. Gönderdiği kişi meydana gelen vahşetin anlatımlarını dinliyor. Oradakilerden biri "5-6 bin masum ölmüş olmalı" derken, bir diğeri katliamlardan sevinç duyar gibi "25-26 bin deseydin daha doğru olurdu" diye yanıt veriyor. İyi organize olmuş bir polis gücüne sahip medeni uluslarda bile bu tür konular hakkında doğru bilgi toplamanın ne kadar zor olduğunu çok iyi biliyoruz ve hatta bir olayda 100.000 insanın toplandığını duyduğumuz halde sonradan yapılan araştırmalarla birlikte o sayının 10.000'den fazla olmadığına sıkça rastlıyoruz. Sonradan alınan bu haberin herhangi bir geçerliliğinin olduğu fikrini destekler şekilde, isimsiz bir Bulgar'ın bir konsolosa aktardığı kahvehane dedikodusuna bir an için olsun inanmadım..."⁸⁸

İki eski siyasetçiyi karşı karşıya getiren bu oturumdan bir hafta sonra, Avam Kamarası'nın 7 Ağustos'taki oturumunda, Liberal Parti milletvekillerinden Anthony John Mundella, Arthur Divett Hayter, Jacob Bright ve John Whitwell gibi isimler, yine gazetelerde yer alan iddiaları tekrarlayarak, Hükümet'i bu konuda pasif davranmakla suçlamaya devam ettiler.⁸⁹

⁸⁵ Gladstone, a.g.e, s. 28.

⁸⁶ HC., Deb. 31 July 1876, Vol. 231, cc. 126-225.

⁸⁷ HC., Deb. 31 July 1876, Vol. 231, cc. 126-225.

⁸⁸ HC., Deb. 31 July 1876, Vol. 231, cc. 126-225.

⁸⁹ HC., Deb. 07 August 1876, Vol. 231, cc. 721-746.

Disraeli Hükümeti ise, bir taraftan muhalefet partisinin eleştirilerine cevap verip kamuoyu heyecanını azaltmaya çalışırken, diğer taraftan da yargılanan Bulgarların serbest bırakılması ve ayaklanmada şiddet kullandıkları iddia edilen başıbozukların cezalandırılmaları için Osmanlı Devleti üzerinde baskı uygulamaya başladı. Bu baskı neticesinde, 10 Ağustos'ta Hariciye Nazırı Saffet Paşa, ayaklanmanın “şefleri ve organizatörleri hariç” Bulgar isyancıları için af ilan edildiğini bildirdi. Bu şekilde, ayaklanmaya fiilen karışmış olup mahkemelerde yargılanmakta olan yüzlerce Bulgar isyancı serbest kalmış oldu.⁹⁰

İngiltere Parlamentosu'nda Bulgar olayları son olarak 11 Ağustos'ta tartışıldı. Avam Kamarası'ndaki oturumda Liberal Parti milletvekilleri yine gazete haberleri üzerinden Hükümete yüklendiler. Bu isimlerden birisi olan Evelyn Ashley, Büyükelçi Henry Elliot'ın “Bulgaristan'da yaşanan katliamlara dair haberlerin, bu haberlere hiçbir güven duyulmamasına neden olabilecek kadar abartılı olduğunu kabul edebilirim.” sözünü sert bir şekilde eleştirdi. Milletvekillerinden William Edward Forster ise, Daily News gazetesinin katliamlarla ilgili ayrıntılı bilgiler yayınladığını, ancak bu sırada Hükümetin elinde bu konuda hiçbir bilgi olmadığını ve bilgi edinmek için de hiçbir çaba göstermediğini iddia etti. Milletvekillerinden E. Jenkins da Hükümetin politikalarını eleştirerek, Başbakanın konuyla ilgili soruları yanıtlama biçimindeki küçümseyicilik ve ciddiyetsizliğin Meclis'te ciddi bir kızgınlığa neden olduğunu ileri sürdü. Ayrıca Osmanlı Devleti'ne siyasi destek verilmemesi gerektiği ile ilgili olarak da şunları söyledi: “Medeni ulusların saygısını artık hak etmeyen ve hem insanlığın hem de Tanrının nefretini kendi üzerine çekmek için elinden geleni yapan bir Müslüman Hükümetin destekleyicisi olmaya devam edemeyeceğimizin Osmanlı Devleti'ne söylenmesi gereklidir.” Milletvekillerinden William Vernon Harcourt da, Jenkins gibi, Hükümeti başlangıçta yaşanan olaylar hakkında hiçbir şey bilmemekle ve sonra da meydana gelen katliamları kınamamakla suçladı. Ayrıca Temmuz'un sonunda ve Ağustos'un başında ne yapıldığını değil, aynı tedbirlerin neden Mayıs'ın başında alınmamış olduğunu ve Hükümet'in neden bütün bir nüfusu katliamdan korumak için zamanında harekete geçmediğini sordu? Muhafazakâr Parti milletvekili H. Drummond Wolff ise, kimsenin Bulgaristan'daki Türklere atfedilen olayları Hükümet'ten daha şiddetli bir şekilde kınayamayacağını ileri sürdü ve bu olayların öngörülmemiş koşullardan kaynaklandığını söyledi.⁹¹

Liberal Parti milletvekillerinden sonra söz alan Disraeli ise, yaptığı uzun bir konuşma ile tüm bu eleştirilere cevap verdi. Disraeli ilk olarak, söz konusu haberler gazetelerde yayınlanana kadar Hükümetin olaylar hakkında hiç bilgisi olmadığı şeklindeki eleştirilere değinerek, olayların başladığı ilk andan itibaren Büyükelçi

⁹⁰ Şimşir, a.g.e., s. CXXXII-CXXXIII.

⁹¹ HC., Deb. 11 August 1876, Vol. 231, cc. 1078-1147.

Henry Elliot'un Hükümet ile iletişim halinde olduğunu ve tüm bu süreç boyunca Bulgaristan'da olan bitenlerle ilgili sürekli olarak bilgi gönderdiğini söyledi.⁹²

Disraeli gazetelerde yayınlanan haberlere de değinerek, daha önce Meclis'te yaptığı açıklamaların hala son derece haklı olduğunu düşündüğünü belirtti. Arkasından da Daily News'te yayınlanan, Bulgaristan'ın Tatar-Pazarcık bölgesinde arabalar dolusu kadın ve çocuk başının caddelerde gezdirildiği, genç kadınların ticaret malı haline getirildiği ve köylerde Tatarlar ile Türkler tarafından açıkça satılmakta oldukları şeklindeki habere değinerek bu iddiaların tamamen asılsız çıktığını ifade etti. Baring'in büyük bir özenle araştırarak hiçbir zaman 40 kızın bir ahıra kilitlenip canlı canlı yakılmadığını ortaya koyduğunu hatırlatan Disraeli, Liberal Parti milletvekillerinin hala bundan bir gerçekmiş gibi güvenle bahsetmesinin kendisini şaşırttığını söyledi. Ayrıca 1.000 genç kadının pazarda köle olarak satıldığının da tamamen yalan olduğunu düşündüğünü, Liberal Parti milletvekillerinin görüşlerini dayandırdığı gazetelerde bile tek bir satışa dair en ufak bir kanıtın olmadığını dile getirdi. Disraeli, Bulgaristan'da 10.000 kişinin hapse atılmasının mümkün olduğuna inanmadığını söylediği için saldırıya uğradığını belirterek, herhangi bir işkence vakasının kanıtı var mı diye muhalefet milletvekillerine seslendi. Alınan bilgilerin, mecliste yapılan ve kimsenin çıkıp savunamadığı aşırı beyanları doğrulayıp doğrulamadığının asıl sorulması gereken soru olduğunu ifade eden Disraeli, kendilerine ulaşan hiçbir bilginin, aşırı beyanları doğrulamadığının altını çizdi. Yaptığı konuşmada Disraeli, Hükümetin Doğu politikasını eleştirenlere, "Eğer bize siyasi görevimizin Türkleri zorla Boğaz'ın diğer tarafına atmak olduğu söyleniyorsa, o zaman siyaset artık bir sanat değildir, devlet adamlığı yalnızca bir maskaralıktır." şeklinde cevap verdi.⁹³

Bulgar olaylarının ele alındığı bu son toplantının ardından Parlamento 15 Ağustos'ta sonbahar ve kış boyunca devam edecek olan tatil dönemine girdi.⁹⁴ Başbakan Disraeli Parlamento'daki stratejik tonuna rağmen, tartışmalardan sonra Derby'ye yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Bulgar katliamları konusunda çok zarara neden olan bir tartışma yaşadık ve tartışmanın sona eriyor olması bu anlamda bizim için büyük bir şans."⁹⁵

5. Parlamento'nun Tatile Girmesi

Parlamento'nun tatile girmesi, tartışmaların sonunun geldiği anlamına gelmedi. Aksine bu durum kaçınılmaz olarak ajitasyonu artırdı. Zira muhalif görüş ve şikâyetlerin dile getirildiği ortam artık mevcut değildi ve bu boşlukta Bulgar

⁹² HC., Deb. 11 August 1876, Vol. 231, cc. 1078-1147.

⁹³ HC., Deb. 11 August 1876, Vol. 231, cc. 1078-1147.

⁹⁴ Ann Pottinger Saab, *Reluctant Icon: Gladstone, Bulgaria, and the Working Classes, 1856-1878*, Harvard University Press, 1991, s. 87.

⁹⁵ Charles William Walldorf, *Just Politics: Human Rights and the Foreign Policy of Great Powers*, Cornell University Press, New York 2008, s. 54.

katliamları ile ilgili olarak meclis üyeleri tarafından gazetelere yazılan mektuplar kamuoyunun heyecanını iyice artırdı.⁹⁶

Ajitasyonun liderliğini ele alan Gladstone, 29 Ağustos'ta Granville'e yazdığı bir mektupta Bulgar olayları ile ilgili olarak 'bir kitap yazmaya çok yakın olduğunu' söyledi. "The Bulgarian Horrors and the Question of the East" (Bulgar Dehşeti ve Doğu Meselesi) adıyla 6 Eylül'de yayınlanan kitapçık 200.000'den fazla satıldı.⁹⁷ "Türklerin berbat ettikleri ve kirlettikleri yerden pılı pırtılarıyla birlikte çıkarılmaları gerektiği"⁹⁸ savını içeren kitap Gladstone'un Osmanlı Devleti ile ilgili bakışını açık bir şekilde ortaya koydu.⁹⁹ Bu söylem, kendisini Disraeli Hükümeti'ne karşı oluşan hareketin başına da geçirmiş oldu.¹⁰⁰

Gladstone, yazdığı kitapçığı Başbakan Disraeli'ye de gönderdi. Disraeli ise bu durumdan duyduğu rahatsızlığı 8 Eylül'de Lord Derby'ye gönderdiği mektupta şu sözlerle dile getirdi: "Gladstone büyük bir terbiyesizlik yaparak yazdığı kitapçığı bana gönderdi. Bu kitapçıkta beni Bulgaristan'daki cinayetlerden sorumlu tutuyor. Yazdıkları hırslı fakat kuvvetli değil. Kesinlikle kindar ve hastalıklı yazılar. Bu hastalıklı yapısıyla en büyük Bulgar dehşeti belki de bu eser. Gladstone'la kapışmamızdan hemen önce Manchester Düşesi, "Bu adam sahtekâr, emekliliğinde öne çıkmak için fırsat bekliyor." demişti. Düşes O'ndan nefret ediyor. Haklı sebepleri var. Bana ne kadar haklı olduğunu gösterdi. Böylelikle Gladstone geri gelecek."¹⁰¹

Sonbaharın başlarında Türk aleyhtarı Hükümet karşıtı kampanya ivme kazandı. Gladstone'un kitapçığıyla mesele iyice duygusallaşırken, Disraeli, Gladstone'u her halükarda abartılı olan kanıtlara aşırı tepki vermekle suçladı.¹⁰² Genel olarak Disraeli'nin yaşanan olaylara bakışı, Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarında meydana gelmekte olanlar gibi bir çatışmada gereksiz şiddet ve kan dökme olaylarının meydana gelmesi ve karşı tarafın da intikam eylemlerinde bulunmasının bazen

⁹⁶ Saab, a.g.e., s. 87.

⁹⁷ Martin, a.g.e., s. 326.

⁹⁸ Gladstone, a.g.e., s. 31.

⁹⁹ Gladstone'un şu sözleri Türkler hakkındaki düşüncelerini ortaya koymaktadır: "En kısa şekliyle Türk ırkının ne olduğunu tasvir etmeme müsaade edin. Bu yalın olarak Müslümanlık sorunu değildir. Sorun, Müslümanlığın acayip karakterli bir ırkla birleşmesindedir. Onlar ne Hint Müslümanları gibi yumuşak başlı, ne Suriyeli Selahaddin gibi şövalye ruhlu, ne de İspanyalı Müslümanlar gibi kültürlüdürler. Onlar Avrupa'ya girdikleri o kara gündün beri bütün insanlığın düşmanı örnekler sergilemişlerdir. Her nereye giderlerse gitsinler arkalarında geniş bir kan izi bıraktılar. Onların hâkimiyeti ortaya çıkar çıkmaz medeniyet ortadan kayboldu. Hâkimiyetlerini her yerde kuvvetle tesis ettiler. Bu tarz bir hayatın sonucu kendilerine ödül olarak şehevi bir cennet sunan katı kaderciliğe inandılar..." Gladstone, a.g.e., s. 9. Ayrıca bkz. Karaca, a.g.e., s. 172.

¹⁰⁰ Goodlad, a.g.e., s. 17.

¹⁰¹ Karaca, a.g.e., s. 183.

¹⁰² Stephen J. Lee, *Gladstone and Disraeli*, Routledge, 2005, s. 91.

kaçınılmaz olduğu şeklinde idi. Ayrıca Disraeli, eldeki kanıtlara bakıldığında, her iki tarafın eylemlerinin de eşit derecede korkunç olduğunu söylüyordu.¹⁰³

Üstelik iddiaları araştırmak için bölgeye gönderilen Walter Baring'in raporu da gazetelerde çıkan abartılı haberleri teyit etmemiş ve Disraeli'yi haklı çıkarmıştı. Baring'in verdiği bilgiye göre, Batak bölgesindekiler de dâhil olmak üzere ayaklanmada ölenlerin sayısı 7.145 kişiydi ve bu rakama isyan bölgesinden kaçanlar da dâhildi. Kaçanların arkadaşları onları ölmüş olarak göstermişlerdi. Bu nedenle Baring'in isyan sırasında hayatını kaybetmiş olanlarla ilgili olarak verdiği sayı, daha geç tarihlerde hazırlanan raporların verdiği rakamların en az iki katıydı.¹⁰⁴

Amerikan misyonerlerin raporlarına göre ise, isyanda ölenlerin sayısı 3.800 kişiden fazla değildi. Bu sayıya Batak'ta kayıp olduğu söylenen 1.800 kişi de dâhildi.¹⁰⁵ Osmanlı Devleti ise, Blacque ve Yovanço adlı iki gayrimüslimi Bulgar isyanını ve sonuçlarını araştırmak üzere bölgeye gönderdi. Her ikisinin de verdiği bilgiye göre ölenlerin sayısı 3.000'i geçmiyordu.¹⁰⁶ Bununla da yetinmeyen Babıâli, Edip Efendi'yi Edirne'ye, Şakir Bey'i de Tuna bölgesine olayları incelemek üzere gönderdi.¹⁰⁷ Bu kişilerin hazırladıkları raporlar, Fransızca'ya tercüme edilerek büyük devletlerin kabinelerine¹⁰⁸ ve gazetelere tebliğ edildi.¹⁰⁹ Ayrıca Filibe, Edirne ve Tırnova gibi vilayetlerde olağanüstü mahkemeler kuruldu. Mahkeme üyeleri, Türk, Yunan, Bulgar, Yahudi ve Ermenilerden oluşturuldu.¹¹⁰ Ayrıca bizzat Bulgar isyancıları tarafından yakılıp yıkılan Bulgar köyleri Osmanlı Devleti tarafından yeniden yaptırıldı. Eylül ayında yıkılan Bulgar köylerinin yarısından fazlası yeniden yapıldı. Bunun dışında zarar gören Bulgarlara bol miktarda para yardımı yapıldı.¹¹¹ Ancak Osmanlı Devleti'nin bu çabalarına rağmen artarak devam eden ajitasyonun etkisi yok edilemedi.¹¹²

¹⁰³ HC., Deb. 17 July 1876, Vol. 230, cc. 1486-1495.

¹⁰⁴ Turan, a.g.e., s. 49-50.

¹⁰⁵ Turan, a.g.e., s. 50.

¹⁰⁶ Şimşir, a.g.e., s. CXXVIII. Bulgar isyanı sırasında kaç kişinin öldüğüne dair hazırlanan soruşturma raporlarının verdiği rakamlar bu şekilde olsa da, değişik kaynaklarda ölen Bulgarların sayısı 100.000'e kadar çıkartılabilmektedir. Bu konudaki tartışmalar için bkz. Richard Millman, *Britain and the Eastern Question 1875-1878*, London, 1979, s. 146-164.

¹⁰⁷ Şimşir, a.g.e., s. CXVIII; Turan, a.g.e., s. 51.

¹⁰⁸ Osmanlı Devleti'nin Londra'daki Büyükelçisi Musurus Paşa, Edip Efendi'nin söz konusu raporunu 4 Ağustos'ta Lord Derby'ye sundu. Gladstone, Musurus Paşa'nın "Bu dürüst rapor Bulgaristan'da yakın zamanda meydana gelen olayları en tarafsız şekilde açıklamaktadır; gerçekleri çıplak bir şekilde ortaya koymaktadır ve Babıâli'yi ve tüm Avrupa'yı çok derinden etkileyen o katliamları hangi tarafın gerçekleştirdiğini en tartışmasız şekilde göstermektedir" şeklindeki sözlerine atıfta bulunarak, Musurus Paşa'nın Batak'ta olanlarla ilgili akıl almaz şeyler anlattığını ve söz konusu raporun da taraflı olduğunu iddia etmiştir. William Ewart Gladstone, *Lessons in Massacre, William Clowes and Sons*, London 1877, s. 19.

¹⁰⁹ Cevdet Küçük, "Bulgar İhtilali'nin (1876) İngiliz Kamuoyunda Uyandırdığı Tepki ve Bunun Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Tesiri", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (8-9), 1980, s. 121.

¹¹⁰ Turan, a.g.e., s. 50-51. Temmuz ayında Filibe Sancağı'na tahkikat için gönderilmiş olan Baring, Eylül ayında yeniden oraya gitti ve başibozukların yargılanması sırasında mahkemede hazır bulundu. Şimşir, a.g.e., s. CXXXV.

¹¹¹ Şimşir, a.g.e., s. CXXXIII.

¹¹² Küçük, a.g.m., s. 121.

Gladstone, Sonbahar'da yapılan yüzü aşkın toplantı ve gösteri ile özel olarak ilgilendi.¹¹³ Son olarak 8 Aralık 1876'da Londra'da St. James konferans salonunda 1.200 kişinin katıldığı büyük bir toplantı düzenlendi.¹¹⁴ Gladstone'un da birçoğuna konuşmacı olarak katıldığı bu toplantılar, katliam iddialarının kamuoyu gündeminde daha fazla önem kazanmasında oldukça etkili oldu.¹¹⁵

Gladstone, Osmanlı Devleti'nin desteklenmesine şiddetle karşı çıkıyor, buna karşın Rusya'yla ittifak yapılmasını istiyordu.¹¹⁶ Bu şekilde Gladstone'un öncülüğündeki İngiliz liberalleri ile Rus Panslavistleri, Türkiye'ye karşı ortak bir cephe kurmuş oldular. Diğer taraftan Disraeli, gelişmelerin Slavları ve Ortodoks Hıristiyanları korumaya yönelik bir Rus müdahalesinin önünü açmasından endişeleniyordu.¹¹⁷ Ancak artan ajitasyon, Türklere karşı ve daha da önemlisi Disraeli Hükümeti'nin Türk-yanlısı Doğu politikasına karşı kızgınlığın giderek artmasına neden oldu.¹¹⁸

Şüphesiz Bulgar ajitasyonunun İngiltere'de kamuoyunu bu derecede etkilemesinde, Osmanlı Devleti'nin 6 Ekim 1875'te dış borçların faizlerini indirme kararı almasının da büyük payı oldu. Zira alınan bu karar tahvilat sahiplerini son derece kızdırırken, Avrupa kamuoyunun da Osmanlı Devleti aleyhine dönmesine neden oldu.¹¹⁹ Gazetelerde Türklerin sahtekârlıklarına sık sık vurgu yapıldığı bir dönemde Bulgar isyanının Avrupa kamuoyuna büyük bir ajitasyonla duyurulması Osmanlı Devleti'ne ve Türklere olan düşmanlığı daha fazla kamçıladi.¹²⁰

Ajitasyonun lideri Gladstone ise, Bulgarlar için Osmanlı Devleti'ne yıldırımlar yağdırmaya devam etti. O eski Türkiye taraftarı güçlü İngiltere artık mevcut değildi.¹²¹ Gerçekten de oluşan bu atmosfer içerisinde Disraeli, Hıristiyanlara karşı Müslüman-Türk yanlısı görünmeye cesaret edemedi. İngiliz kamuoyu sayesinde Rusya, o vakte kadar devam eden Osmanlı-İngiliz dayanışmasını zayıflatmayı başardı.¹²² Bu şekilde

¹¹³ Walldorf, a.g.e., s. 60.

¹¹⁴ Bu toplantıda yapılan konuşmaların ayrıntıları için bkz. Küçük, a.g.m., s. 136-159.

¹¹⁵ Terence Andrew Jenkins, *Parliament, Party and Politics in Victorian Britain*, Manchester University Press, 1996, s. 121.

¹¹⁶ Martin, a.g.e., s. 326.

¹¹⁷ Martin, a.g.e., s. 326.

¹¹⁸ Richard T. Shannon, *Gladstone and the Bulgarian Agitation 1876*, Thomas Nelson and Sons Ltd., London 1963, s. V. Carslake Thompson'a göre ajitasyonun amacı, Hükümeti "şiddetli" bir politika benimsemeye zorlamaktı. Thompson, a.g.e, s. 212. Disraeli'nin maruz kaldığı Türk-karşıtı ajitasyon öyle bir boyuta vardı ki, emekli olduktan sonra bile yakasını bırakmadı ve hayatının sonlarına yakın bir zamana kadar devam eden şiddetli duygusal baskılara maruz kalmasına neden oldu. Shannon, a.g.e., s. XI.

¹¹⁹ Celaleddin Paşa, a.g.e., 97-103; Karal, a.g.e., s. 239.

¹²⁰ Karaca, a.g.e., s. 190.

¹²¹ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2003, s. 507.

¹²² Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2007, s. 102.

İngiltere, Rusya ile savaşın kapıda olduğu bir zamanda, Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakmış oldu. Hıristiyanların Müslüman zulmünden kurtarılması iddiasıyla başlatılan 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ise, Rus askerleri ve Bulgar silahlı çeteleri tarafından 300.000-350.000 Türk öldürüldü ve 1.000.000 kadarı da yurtlarından sürülüp çıkarıldı.¹²³

Sonuç

1876 Mayıs'ında bir kısım Bulgarların Müslümanlara saldırmasıyla başlayan ve nispeten kısa bir süre içerisinde bastırılan Bulgar isyanı, bazı misyoner ve gazetecilerin gayretleri ile İngiliz kamuoyuna büyük bir Bulgar katliamı olarak yansıtıldı. Bu durum muhalefette bulunan Liberal Parti ve onun eski başkanı Gladstone için kaçırılmayacak bir fırsat olarak görüldü. Gladstone'un hedefinde, bir tarafta haklarında hissettiği olumsuz duyguları en sert bir şekilde dile getirmekten çekinmediği Türkler, diğer tarafta ise Türk yanlısı politikalarını eleştirdiği Disraeli Hükümeti vardı. Bu konunun politik bir malzeme haline getirildiğini gören Disraeli ise, bu ajitasyona elinden geldiği kadar engel olmaya çalıştı. Ancak İngiliz halkının insani ve dini duygularının istismar edildiği büyük bir kampanya ile karşı karşıya kalan Disraeli, bir süre sonra geri adım atmak ve izleye geldiği Doğu politikasında revizyona gitmek zorunda kaldı. Sonuçta Bulgar ajitasyonu bir yandan Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde yeni bir dönemin kapısını açmış, diğer yandan ise, hem Disraeli'nin hem de Gladstone'un kariyerinde önemli bir dönüm noktası olmuş oldu.

KAYNAKÇA

I- ARŞİV BELGELERİ

United Kingdom Parliament Documents (Hansard Commons and Lords)

HL., Deb. 26 June 1876, Vol. 230, cc. 385-388; HC., Deb. 26 June 1876, Vol. 230, cc. 424-426; HC., Deb. 10 July 1876, Vol. 230, cc. 1180-1186; HC., Deb. 17 July 1876, Vol. 230, cc. 1486-1495; HC., Deb. 27 July 1876, Vol. 230, cc. 1961-1962; HC., Deb. 31 July 1876, Vol. 231, cc. 126-225; HC., Deb. 07 August 1876, Vol. 231, cc. 721-746; HC., Deb. 11 August 1876, Vol. 231, cc. 1078-1147.

II- Kaynak, Araştırma ve İnceleme Eserleri

ACAROĞLU, M. Türker, *Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar I*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2007.

ALP, İlker, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1877-1989)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990.

¹²³ Kemal Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Çev: Recep Boztemur, Timaş Yayınları, İstanbul 2001, s. 54; İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1877-1989)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990, s. 17; Hüseyin Memişoğlu, *Bulgaristan'da Türk Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1995, s. 91.

- ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2003.
- AYDIN, Mithat, "Sir Henry G. Elliot'ın İstanbul Büyükelçiliği (1867-1877) Dönemindeki Bazı Büyük Siyasi Olaylara Bakışı", *OTAM*, No. 18, s. 21-49.
- BALKANLI, Ali Kemal, *Şarkî Rumeli ve Buradaki Türkler*, Elhan Kitabevi, Ankara 1986.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 4, Türkiye Yay., İstanbul 1972.
- GLADSTONE, William Ewart, *Bulgarian Horrors and the Question of the East*, William Clowes and Sons, London 1876.
- _____, *Lessons in Massacre*, William Clowes and Sons, London 1877.
- GOODLAD, Graham, *British Foreign and Imperial Policy 1865-1919*, Routledge, London 1999.
- HARRIS, David, *Britain and the Bulgarian Horrors of 1876*, The University Of Chicago Press, Chicago – Illinois 1939.
- İNALCIK, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi (Doktora Tezinin 50. Yılı 1942-1992)*, Eren Yay., İstanbul 1992.
- JELAVICH, Barbara, *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*, Çev: İhsan Durdu, Haşim Koç, Gülçin Koç, Küre Yay., İstanbul 2009.
- JENKINS, Terence Andrew, *Parliament, Party and Politics in Victorian Britain*, Manchester University Press, 1996.
- KARACA, Taha Niyazi, "1876 Bulgar Ayaklanmasının Avrupa Kamuoyuna Takdiminde William Ewart Gladstone ve Edwin Pears", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu (11-13 Mayıs 2005)*, Eskişehir 2005, s. 373-385.
- _____, *Büyük Oyun, İngiltere Başbakanı Gladstone'un Osmanlı'yı Yıkma Planı*, Timaş Yay., İstanbul 2011.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi (Islahat Fermanı Devri 1861-1876)*, C. VII, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1988.
- KARPAT, Kemal, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Çev: Recep Boztemur, Timaş Yayınları, İstanbul 2001.
- KUTLU, Sacit, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2007.

- KÜÇÜK, Cevdet, "Bulgar İhtilali'nin (1876) İngiliz Kamuoyunda Uyandırdığı Tepki ve Bunun Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Tesiri", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (8-9), 1980, s. 117-166.
- LEE, Stephen J., *Gladstone and Disraeli*, Routledge, 2005.
- MACGAHAN, Januarius Aloysius, *The Turkish Atrocities In Bulgaria, Letters of the Special Commissioner of the "Daily News", With an Introduction & Mr. Schuyler's Preliminary Report*, Bradbury, Agnew & Co., London 1876.
- MAHMUD CELALEDDİN PAŞA, *Mirat-ı Hakikat I*, Haz: İ. Miroğlu, M. Derin, M. Halacoğlu, Ö. Akdaş, Tercüman Yay., İstanbul 1979.
- MARTIN, Howard, *Britain in the 19th Century*, Nelson Thornes, 1996.
- MASHEDER, Richard, *The Right Honourable William Ewart Gladstone, M. P., A Political Review*, Saunders Outley and Co., London 1865.
- MCCARTHY, Justin, *Ölüm ve Sürgün, Osmanlı Müslümanlarına Karşı Yürütülen Ulus Olarak Temizleme İşlemi 1821-1922*, Çev: Bilge Umar, İnkılâp Yay., İstanbul 1998.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin, *Bulgaristan'da Türk Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1995.
- MİLLMAN, Richard, "The Bulgarian Massacres Reconsidered", *Slavonic and East European Review*, Vol. 58, No. 2, April 1980, s. 218-231.
- _____, *Britain and the Eastern Question 1875-1878*, London, 1979.
- PARRY, J. P., *Democracy and Religion: Gladstone and the Liberal Party 1867-1875*, Cambridge University Press, 1989.
- PEARS, Edwin, *Forty Years in Constantinople the Recollections of Edwin Pears 1873-1915*, Third Edition, Herbert Jenkins Limited, London 1916.
- _____, *Turkey and Its People*, Methuen & Co. Ltd., London 1911.
- SAAB, Ann Pottinger, *Reluctant Icon: Gladstone, Bulgaria, and the Working Classes, 1856-1878*, Harvard University Press, 1991.
- SETON-WATSON, Robert William, *Disraeli, Gladstone and the Eastern Question*, Macmillan & Co. Ltd, 1935.
- SHANNON, Richard T., *Gladstone and the Bulgarian Agitation 1876*, Thomas Nelson and Sons Ltd., London 1963.
- ŞENTÜRK, M. Hüdayi, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1992.
- ŞİMŞİR, Bilal N., *Bulgaristan Türkleri (1878-2008)*, Bilge Yay., Ankara 2009.
- _____, *Rumeli'den Türk Göçleri II*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1970.

THOMPSON, G. Carslake, *Public Opinion and Lord Beaconsfield, 1875-1880*, Vol. I, Macmillan & Co., London 1886.

TUNCER, Hüner, *Doğu Sorunu ve Büyük Güçler (1853-1878) Osmanlı'nın Kader Yılları*, Ümit Yay., Ankara 2003.

TURAN, Ömer, "Amerikan Protestan Misyonerlerin Bulgar Milliyetçiliğine Katkıları", *Avrasya'da Misyonerlik*, ASAM Yay., Ankara 2002, s. 101-118.

_____, *The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)*, TTK Yay., Ankara 1998.

WALLDORF, Charles William, *Just Politics: Human Rights and the Foreign Policy of Great Powers*, Cornell University Press, New York 2008.